

ADAMIK TAMÁS (SZERK): *LATIN IRODALOM AZ ÉRETT KÖZÉPKORBAN: 12–13. SZÁZAD. A KERESZTÉNY EURÓPA VIRÁGKORA*

SIMON LAJOS ZOLTÁN

Elkészült Adamik Tamás monumentális középkori latin irodalomtörténete, mely négy vaskos kötetben, 77 fejezetben, összesen 2183 lapon tárgyalja a közműveltség-ből hovatovább teljesen kihullani látszó latin középkor irodalmát. Mivel magyar nyelven mindeddig jószerint csak a népszerűsítő világirodalmi összefoglalásokhoz fordulhatott a tájékozódni vágyó olvasó (amilyen pl. Szerb Antal vagy Kristó Nagy István munkája), ezek pedig igencsak hiányos, rég idejétmúlt előítéletektől sem mentes, nemegyszer félrevezető képet rajzoltak a középkor latin nyelvű irodalmáról, nyugodtan mondhatjuk, hogy Adamik Tamás műve fölbecsülhetetlen jelentőségű. Ilyen részletességű szintézis a nagy világnyelveken is párját ritkítja, ám a szerző még túl is lépett az irodalomtörténeti összefoglalások szokásos műfaji keretein. Munkáját úgy építette föl, hogy a bemutatott és elemzett szövegeket is közli, a prózai műveket bőséges szemelvényekben, a verseket pedig sokszor teljes terjedelmükben, még hozzá latin eredetiben és magyarul egyaránt. Újszerű megoldás ez, ami művét nemzetközi összehasonlításban is páratlanná teszi. Nem pusztán rendszeres, egyetemi tankönyvnek is kiválóan alkalmas irodalomtörténetet kapunk, hanem egyben olyan szöveggyűjteményt is, mely a szakavatott válogatás, a szemelvények bősége és változatossága révén a középkori irodalom kincsházaként is megállja a helyét. A vállalkozás heroikus voltát talán az jellemzi legjobban, hogy a műfordítások túlnyomó része is Adamik munkája, mivel olyan művek sokaságát mutatja be, amelyek magyar nyelven még sohasem láttak napvilágot. Érdemes külön kiemelni, hogy a magyarországi latinság remekműveit, így többek között Szent István *Intelmeit* vagy Szent László legendáját az európai latin irodalom természetes részeként, annak kontextusában, jelentőségükhöz méltóan nagy terjedelemben tárgyalja.

Kilátástalan vállalkozás volna érdemeihez méltóan bemutatni e hatalmas munkát, vagy akár csak a most megjelent zárókötetet, mely a középkori latin irodalom aranykorának látképét megrajzolva számos világirodalmi nagyságot vonultat föl. Pierre Abélard, Hildegard von Bingen vagy Albertus Magnus neve ismerősen csenghet azoknak is, akik a középkor irodalmában kevésbé jártasak. Ám a négy kötetből élénk táruroló panoráma egyik legfőbb erénye éppen az, ami már Adamik Tamás római irodalomtörténetét is mondhatni kivételessé tette: nem csupán a leg-

nagyobbakra összpontosít, hanem méltó terjedelemben mutat be olyan alkotókat is, akik hajdani jelentőségük ellenére az irodalmi kánon peremére szorultak, és jószerével feledésbe merültek. E rejtett kincsek, jobbára csak a szakemberek által ismert nagy alkotók közül itt csak egyetlenegy emelnénk ki.

Baldericus Burguliensis vagy Burgulianus, franciás nevén Baudri de Bourgueil a Vata-féle lázadás évében, 1046-ban született Orléans mellett, a Loire idilli szépségű völgyében. Tanulmányai után belépett Saint-Pierre-de-Bourgueil bencés kolostorába, melynek később apátjává is megválasztották. Adamik Tamás könyveinek vonzó részei azok a tömör, világos és élvezetes, sokszor finom humorral átszótt portrék, melyeket a tárgyalt szerzőkről rajzol, ezért a továbbiakban tőle idézünk:

(Baldric) Orléans püspöki székére is pályázott, azonban a király más mellett döntött, aki többet tudott fizetni érte. Ambíciói végül mégis eredménnyel jártak, mert 1107-ben Dol-de-Bretagne érsekévé nevezték ki. Ezzel azonban problémák is adódtak, mert Baldric nem kedvelte a bretonokat, műveletlennek tartotta őket: »jobban tetszik nekik a répa, mint a stílus és az írótabla« – írja róluk. Hiányolta a csendes és nyugodt kolostori élet kényelmét, szép és árnyas kertjeit, melyek versírásra ihlették. Ezért sokszor elhagyta püspöki székhelyét, és végiglátogatta Normandia gazdag és művelt apátságait, mint Bec, Fécamp, Fontenelle és Jumièges. Sőt még Angliába is ellátogatott: Worcester monostorába. Érseki tevékenysége nem volt olyan sikeres, mint apátként, talán ezzel magyarázhatjuk, hogy a pápa 1120-ban felfüggesztette, és hátralévő életét Saint-Samson-sur-Risle-ben töltötte. A kolostorokban maga köré gyűjtötte korának művelt főit, és az irodalom és a művészetek ápolásával múlatta köztük az időt. Mint a későbbi humanistákat, minden érdekelte, ami irodalommal, műveltséggel és a kulturált emberi élettel volt kapcsolatban. (66–67.)

Baldric prózai művei sem jelentéktelenek, s talán még ismertebbek is, mint költészete. Ez nem csoda, hiszen *Itinerarium* című munkája fontos forrása a korabeli apátságok életének, *Historia Hierosolymitana* című műve pedig az első keresztes háború történetét beszéli el; ennek ófrancia nyelvű földolgozásai is születtek. Adamik Tamás ezeket is részletesen elemzi, mégis leszögezi, hogy Baldric költészete sokkal értékesebb, mint prózája. Jegyezzük meg, a bencés apát 256 költeményből álló versgyűjteményét a nemzetközi kutatás is csak a legutóbbi időkben kezdte el igazán fölfedezni, mértékadó kritikai kiadása 1998 és 2002 között jelent meg.¹ Márpedig Baldric, miként a szövegek kiadója, Jean-Yves Tilliette nyomán Adamik

¹ Baudri de Bourgueil: *Poèmes*, Tome I. Texte établi, trad. et commenté par Jean-Yves Tilliette. Paris: Les Belles Lettres, 1998; *Poèmes*, Tome II. Texte établi, trad. et commenté par Jean-Yves Tilliette. Paris: Les Belles Lettres, 2002.

is kiemeli, „egyik legkiválóbb képviselője annak a humanista reneszánsznak, amely a XI. század második felében a Loire völgyében, nevezetesen Angers katedrális iskolája körül jött létre.” (88.)

Érdemes megjegyezni, hogy a nagy tudományú szerzetesek lelkes támogatója volt a páratlanul művelt Normandiai Adéla, más néven Adèle de Blois-Chartres, Hódító Vilmos legkisebb leánya, aki többek között Lavardini Hildeberttel és Canterbury Szent Anzelmmel is élénk levelezést folytatott. Művelt asszonyi főkből ebben az időben nem volt hiány. Egy Constantia nevű költőnő nem tétovázik Baldricot kora Homéroszaként magasztalni,² Baldric pedig a fiatal angol apáca, Muriel költészetét a következőképpen dicséri Adamik Tamás fordításában:

Ó mily édesek új szavaid mézzel ízesítve, / ó mily szépen cseng hangod, amint recitálsz! / Versed, ahogy recitálsz, tetszik zord szüleidnek, / férfihoz illik a szó, nőhöz a lány muzsika. / Illő szóválasztásod meg a megfelelő szín / máris a nagy költők kis csapatába sorol. / Érdemedet halmozza a vonzó, szép fiatalság, / ifjaknak tetsző alkatod és a szemed. (91.)

Az újabb kutatások meggyőzően bizonyították, hogy e körökben nem számított ritkaságnak a görög nyelv ismerete sem. Tudott görögül Cambrais későbbi püspöke, Odo, Bec kolostorában pedig egy bizonyos Robertus készített görögökből fordításokat, többek között Aranyszájú Szent János munkáiból.³ Baldric egyik versében pedig ezt a meghökkentő sort olvashatjuk: „Most a barbár Görögország Bourgeuilt szolgálja” (*Barbara nunc servit Graecia Burgulio, Carm. 200,130.*). Annyi bizonyos, hogy a „humanizmus” kifejezés egyáltalán nem túlzás, ha ezen a klasszikus latin nyelv és az ókori auctorok elmélyült tanulmányozását értjük. Lavardini Hildebert római útja során két elégiát írt, egyet az örök város romjaiban is fenséges múltjáról, egy másikat pedig a keresztény világ fővárosáról. (A kötetben e versek alapos elemzése is megtalálható.) Ez a két költemény nyelvében és verselésében olyan tökéletesen megvalósítja a klasszikus normákat, hogy sokáig nem középkori, hanem ókori eredetű műveknek tartották őket, s alighanem a XV. század bármelyik büszke humanista költője is habozás nélkül elfogadta volna a magáénak.

Hasonló tökéletességre törekedve, a klasszikus római stílus teljes birtokában írt Baldric is, messze túllépve az antik mintaképek pusztá imitációján. Érdekes azon párverse, melyet Ovidius *Hősnők levelei (Heroides)* című népszerű műve ihletett,

² Lásd erről Kretschmer, Marek Thue: Bourgueil, la nouvelle Athènes (ou Troie), et Reims, la nouvelle Rome: La notion de translatio studii chez Baudri de Bourgueil = *Latomus*, 70/4 (2011), 1102–1116.

³ Aigner, Petra: Der Helenamythos in der Rezeption des Baudri de Bourgueil und Godefroid de Reims: Gab es ein griechisches Umfeld und Kenntnisse der griechischen Literatur? = *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 2006/114, 1–25.

Parisz és Helené levélváltása. Parisz többek között azzal csábítja Helenét Trójába, hogy annak földje különösképpen termékeny, levegője egészséges, és olyan bort terem, melynek párja nincs a világon, kivéve talán azt, amelyet Orléans vidéke ad, mert abból még Henrik francia király is mindig vitt magával a háborúba, hogy bátorságot öntsön magába (*semper ut in bellis animosior iret et esset*, *Carm.* 7,198.). Tény, hogy a híres bourgueili bort még Rabelais is emlegeti. A Xanthosz vize oly kristálytisztá – folytatja Parisz –, hogy más folyó nem versenyezhet vele, hacsak nem a Loire, no meg a Bourgueil kertjeit öntöző szépséges Changeon (*cui preter Ligerim nullus simulabitur amnis, / et qui Burgulii rigat ortos Cambio felix*, *Carm.* 7,208–209). Nem időzhetünk el a különös költeményeknél, ám említsük még meg, hogy az Ovidius-imitációnak alighanem allegorikus értelme van: Parisz álarcá mögött Baldric rejtőzik, Helené pedig maga a görög műveltség, melyet a bencés szerzetes Hellászból a Loire vidékére próbál csábítani. A *translatio studii* közismert eszméjének korai megfogalmazását láthatjuk ebben, Hellász és Róma után Franciaország lett a műveltség új felleghvára, még fölül is múlva az előző kettőt, hiszen az új Athént a keresztény hit fénye ragyogja be, ez már, Étienne Gilson szavával, *Athènes du Christ*, Krisztus Athénja.

Baldric egyéni szint tudott vinni még a leghagyományosabb antik műfajokba is. Gyűjteményében szép számmal találunk epitáfumokat. Idézzünk itt ezek közül egy megindító darabot, egy előkelő, tízgyermekes anya, Osanna sírversét, ismét Adamik Tamás fordításában:

Vándor, hogy ki lehettem, s most mi vagyok, kutatód tán, / lánynak szült az anyám,
s lettem e pusztá hamu. / Férjhez azért mentem, hogy gyermeket adjak uramnak,
/ meghaltam, amikor megszületett tizedik. / Mert e fiú, jaj, nem a szokott módon
született meg, / császármetszéssel jött a világra szegény. / Házasságom lett oka,
lám, eme durva halálnak! Konzul hitveseként éltem, Osanna nevem. / Mit használ
tiszttség, gazdagság, sok gyerekem, mit? / Krisztusom, üdvömet add meg, s nyugal-
dalmat is itt. (95.)

Ám Baldrictól a merész műfaji kísérletezés sem állt távol. Jó példa erre az *Óhajainak teljesüléséről* (*De sufficientia votorum suorum*) szóló verse, mely Horatius híres szatírájának (*Hoc erat in votis*, Arany János parafrázisában: *Ez volt vágyam netovábbja*) palinódiája.⁴⁴ Míg Horatius mindent megkapott az élettől (és Maecenastól), a bretagne-i érsekséget száműzetésként megélő Baldric számára az alkotásra ihlető, idillikus környezet sokáig csak vágyalom maradt. E melankolikus-nosztalgikus

⁴⁴ A költeményről lásd Blänsdorf, Jürgen: Ancient Genres in the Poem of a Medieval Humanist: Intertextual Aspects of the 'De sufficientia votorum suorum' (c. 126 H.) of Baudri de Bourgueil (1046–1130) = *International Journal of the Classical Tradition*, 1995/2, 209–218.

hangütésnek megfelelően a költemény nem hexameterben, hanem elégikus versmértékben szólal meg, ám nemcsak Tibullus elégiáit, hanem Vergilius *Georgicájának* képeit is megidézi, versét pedig egy bibliai allúzióval zárja: „mert mit használ, ha az egész világot megnyerem, de nem tehetem azt, ami nekem tetszik” (*Quid prodest etenim, si totus sit meus orbis, / quodque mihi placeat, edere non liceat, Carm. 7,236.*). A szatíra, a tanköltemény és az elégia elemeinek ötvözésével Baldric olyan egyedi és újszerű költeményt hozott létre, melyet az antik irodalmi műfajok közé szinte lehetetlen besorolni.

A Loire-völgyi bencés tudatában volt egyéni hangjának, költészete újszerűségének. A hagyományos antik műfajoktól való eltávolodásáról, saját ars poeticájáról meglepően közvetlen hangon szól a *Milyen szándékkal írt (Qua intentione scripserit)* című vallomások versében, melyből szintén Adamik Tamás bravúros fordításában idézünk néhány mondatot:

Jobb lett volna királyokról vagy távoli tájról / írni, vagy választani ellenlábásokat tán? / Nap pályáját vagy holdunknak szép havi útját, / vagy vad Szküllá dühét, a Kharübdisz forgatagában? / Mindez távol volt, és túlszárnyalta erőnket. / Effélékkel foglalkozni nekem lehetetlen. [...] Bárki elolvasná, unalomba merülve kidőlné. / Terhes lenne a sok idegen szó: két füle zúgna, / fejfájást is hozna e sok szörny, s ő felijedne. [...] Hát biztos dolgokról tarkán írogatok csak, / s megnevezek sok drága személyt illő szeretettel, / s olykor örömmel, olykor fájón szólva magamról, / vagy gyerekes vagyok, és szeretet vagy gyűlölet éltet. [...] Emberi mondatainkat is értsd meg tiszta szíveddel. (86.)

Talán e rövid áttekintés is világossá teszi Adamik Tamás irodalomtörténetének erényeit. A középkori irodalom nagyszabású panorámája a szerző több évtizedes, elmélyült kutatómunkáján nyugszik. A sokszor önmagukban is roppant terjedelmű szerzői életművek fölényes ismeretével emeli ki egy-egy alkotó munkásságának legjellemzőbb, leglényegesebb vonásait. A sokszor szuggesztíven megrajzolt íróportrék mellett az olvasó minden egyes írónál, múnél átfogó képet kap a legfontosabb filológiai problémákról, a kutatás jelenlegi állásáról, a további tájékozódást pedig minden fejezet után gondosan összeválogatott, részletes bibliográfia segíti. A mű használhatóságát nagyban növeli, hogy a nem mindig könnyen hozzáférhető szövegekből bőséges szemelvényeket közöl, mégpedig mind latin eredetiben, mind magyar fordításban – többnyire a szerző saját formahű, míves magyarsággal megszólaló fordításában. A roppant filológiai alaposággal megírt mű ezért szép számmal tartogat fölfedezésszámba menő, maradandó irodalmi élményeket is.

De vajon van-e még igény négy súlyos kötetnyi irodalomtörténetre egy olyan korban, amikor a különböző tudományterületeket népszerűsítő, vékonyka zsebkönyvek tömege ezzel az alcímmel csalogatja leendő olvasóit: „*A Very Short Introduction*”? Úgy tűnik, van. Adamik Tamás irodalomtörténet 2014-ben megjelent első kötete ma már szinte megszerzhetetlen.